

UNIVERSIDAD DE BARCELONA

**SECCION DE PUBLICACIONES, EDICIONES,
INTERCAMBIO CIENTIFICO Y EXTENSION UNIVERSITARIA**

**EVOLUCIÓ DEL POBLAMENT PREHISTÒRIC I PROTOHISTÒRIC
A LES COMARQUES DE LA RIBERA D'EBRE I DEL PRIORAT.
Inventari arqueològic**

**Resum de la Tesi presentada per assolir el grau
de Doctor en Geografia i Història per
MARGARIDA GENERA I MONELLS**

BARCELONA - 1980

I N T R O D U C C I Ó

Encara que existeixen importants treballs d'investigació arqueològica de diversos sectors de l'Ebre català, realitzats per autors preeminentes, amb bibliografia i materials i troballes, hi ha algunes zones - i, concretament, la Ribera d'Ebre n'és una - de les quals gairebé no es coneix res.

Per això emprenguérem aquest treball sobre una àrea geogràfica que coincideix, aproximadament, amb els territoris que actualment constitueixen les comarques de la Ribera d'Ebre i del Priorat, d'on hem intentat recollir totes les dades d'interès arqueològic conegudes fins avui referents a les poblacions prehistòriques, protohistòriques i, fins i tot, algunes d'època romana.

La comarca del Priorat, molt més treballada que no la Ribera d'Ebre gràcies a una tasca intensa realitzada per l'insigne Dr. Vilaseca, és, aquí, objecte d'actualització a la llum de nous materials trobats recentment, i a la vegada, havent fet cap a totes les estacions estudiades per Vilaseca, donem notícia de llur estat actual.

També afegim nous jaciments i noves troballes a la llista dels que ja s'han publicat, per tal d'enriquir la coneixença de l'arqueologia d'aquesta zona.

Seguint la nostra intenció, realitzem una catalogació de tots els jaciments coneguts, amb la descripció corresponent i l'explicació de llur estat en el moment present. Fem una relació, en forma d'inventari, dels materials que s'hi han recollit, afegint-hi totes les troballes soltes fetes a la seva rodalia i que aportin una informació fiable a la que hem obtingut a través dels materials del jaciment. Inclouem també la descripció tipològica i tècnica de cada peça, acompanyant-la del seu dibuix i fotografia.

Hem arribat al coneixement d'aquests materials mitjançant els nostres continuats treballs d'exploració minuciosa de la zona i en el curs de les diverses campanyes d'excavació que, sota la nostra direcció, s'han realitzat en els jaciments del Puig Roig, el Masroig i en el de Sant Miquel de Vinebre.

Les peces lítiques s'han obtingut gràcies a les recollides sistemàtiques fetes de la mateixa manera sobre estacions localitzades a Vinebre, Ginestar, Rasquera, els Guiamets, Falset, el Masroig, Bellmunt, Marçà, Capçanes, Ulldemolins, Cornudella, etc.

A tota aquesta aportació cal afegir-hi l'estudi que s'ha efectuat sobre materials de col·leccions particulars, repartides d'un cap a l'altre d'aquestes terres, i que llurs propietaris mantenen inèdits fins a l'hora present.

Així, doncs, aquesta catalogació es presenta en forma de mapa arqueològic, puntualitzant la situació dels jaciments segons els termes municipals en què es troben i que són els de: Faló, Riba-roja d'Ebre, Flix, Ascó, Vinebre, la Torre de l'Espanyol, Garcia, Móra d'Ebre, Móra la Nova, Benissanet, Miravet, Ginestar, Rasquera, Tivissa, el Perelló, Benifallet, el Pinell de Brai, Margalef de Montsant, Ulldemolins, la Bisbal de Falset, Cornudella de Montsant, Arbolí, Cabassers, la Figuera, Lloà, la Morera de Montsant, Bellmunt del Priorat, el Molar, el Masroig, els Guiamets, Falset, Marçà, Capçanes, Pradell de la Teixeta.

S'han omès alguns termes municipals per manca de dades arqueològiques fins avui. En canvi, hem afegit les poblacions del Pinell de Brai - corresponent a la comarca de la Terra Alta - i les de Benifallet i el Perelló - que pertanyen al Baix Ebre -, atès que l'estudi dels seus jaciments complementa els coneixements de l'àrea tractada.

Consignem també la bibliografia existent - en el cas que n'hi hagi - i l'estudi dels jaciments es completa precisant el lloc on es conserven els materials.

Explicuem els resultats de les nostres campanyes d'excavació amb tots els detalls, per tal que l'aportació que suposa el seu coneixement es faci palesa.

En síntesi, aquest treball consta de nou capítols que abracen la temàtica prevista. A continuació fem una breu descripció de cada una de les parts de què consta:

- I) Característiques geogràfiques i geològiques de l'àrea objecte d'aquest estudi.
- II) Antecedents històrics de la investigació arqueològica efectuada sobre el territori escollit i els entorns, fent referència, especialment, als treballs duts a terme per l'Institut d'Estudis Catalans en el sector del Matarranya, sota la direcció del mestre P. Bosch-Gimpera, en els anys vint; a les publicacions periòdiques del Dr. Vilaseca, realitzades durant tota la seva vida, centrades principalment a les terres del Priorat. I cal sumar-hi els treballs recents del Prof. E.J. Vallespí sobre les excavacions de sílex situades a les vores del Matarranya i a d'altres sectors de l'Ebre, així com els estudis de la professora D. Cabré a Riba-roja i els dels professors J. Maluquer i F. Esteve Gálvez al Baix Ebre, entre d'altres.
- III) Exposició de la metodologia emprada en la realització del present treball, en la qual fem constar les diverses tipologies que hem seguit a l'hora de classificar els utilatges de sílex, i expossem ensems la fitxa tecnològica a què hem sotmès, en forma de test, totes les peces ceràmiques.
- IV) Catàleg dels jaciments per termes municipals, tal i com havíem dit, amb una introducció a cada un, on se'n descriuen els trets geogràfics i geològics, precisant, en alguns casos, la situació de pous naturals d'aigua, fonts, existència de mines, pedreres, traçat de camins de ferradura i localització de coves, elements que moltes vegades trobem relacionats estretament amb diverses

troballes i que, per tant, ens sembla interessant de conservar anotats encara que només sigui pel seu valor indicatiu.

V) Un cop exposats objectivament els jaciments, tractem d'obtenir-ne apreciacions de caràcter cronològic i cultural, exposant-ho literalment i de manera gràfica, tot fent distinció dels períodes següents:

A.- PALEOLÍTIC. Del qual es dona la definició i la cronologia que ternària circumscrita a la zona, partint encara dels pocs elements de coneixement de què avui disposem, i descrivint els vestigis quaternaris existents (terrasses fluvials), amb les possibles correlacions entre l'àrea geogràfica estudiada i d'altres punts més propers.

D'entre els materials associats a les fases més antigues d'aquest període, ens referirem als procedents del terme de Marçà publicats pel Dr. Vilaseca el 1974, malgrat que no compartim la datació establerta a l'esmentada publicació, tot i que per la tipologia li podria correspondre.

Ens passa el mateix en tractar del Paleolític mitjà, amb els materials tipificats com de tal període procedents dels Guiamets, de Marçà, etc. En canvi, pel que fa al Paleolític superior ja posem documentació sobre la qual podem basar afirmacions amb certesa.

Sempre referint-nos a la zona indicada, disposem de tres jaciments que presenten una seqüència estratigràfica d'indústries que donen un testimoni segur de la presència de l'home, almenys a Sant Gregori i a la Mallada, corresponents a les dues últimes fases del quaternari.

Avançarem també algunes anotacions - amb caràcter provisional i tot esperant noves descobertes que aportin dades de comprovació i comparació - sobre jaciments a l'aire lliure, de caire plenament paleolític, situats a Vinebre i als Guiamets. Amb

les dades de què disposem en aquest moment, aportades a través de l'estudi dels materials provinents d'aquest jaciment, oferim un quadre amb les correlacions possibles.

B.- EPIPALEOLÍTIC. Terme que supleix el de Mesolític - mantingut encara per alguns autors - i que en aquest cas ho fa plenament, ja que, segons la nostra opinió, tot i tractar-se d'un període intermedi (Paleolític-Neolític) en què tenen lloc importants canvis de tipus socio-econòmic com a conseqüència, principalment, de l'adaptació de l'home a les noves condicions climatològiques pròpies del període, aquest continua conservant les mateixes tradicions tècniques, amb poques innovacions - sempre dins de la zona estudiada - a l'hora de fabricar els utilitats. Per al seu estudi, doncs, ens basem en l'anàlisi de les restes de les indústries lítiques, tal com fem en estudiar el Paleolític.

Al·ludim a les postures adoptades sobre aquest període per Almagro, Fortes, Ripoll, Vallespí i Vilaseca.

Corresponents a l'Epipaleolític disposem de força elements fiables i de comparació, com són alguns nivells dels jaciments del Filador i de Sant Gregori que, en aquest darrer, es troben sobre els paleolítics, i alguns de superfície que, per les característiques, poden pertànyer al mateix període.

C.- NEOLÍTIC. Els materials que en aquests moments podem atribuir a tal període són encara molt escassos. Comptem amb dues notícies publicades per Vilaseca sobre la troballa de pocs fragments de ceràmica cardial en jaciments dels entorns de Falset i Marçà estudiats per ell, i a dos possibles sepulcres de fossa descoberts l'un a Móra d'Ebre i l'altre al Pradell.

Després de considerar aquest panorama que reflecteix un període tan poc documentat, que si bé no respon a la realitat sí, almenys, a les troballes realitzades fins avui, és ben poc el que

hi podem afegir si no són algunes noves estacions amb indústries de sílex que podrien correspondre a l'època neolítica, i alguns materials recollits a les coves d'Arbolí.

D.- L'ENEOLÍTIC sembla que està representat per diversos enterraments localitzats dins de coves agrupades principalment en determinades àrees pròximes entre si. Les més importants les trobem als entorns de Faiset, el Pradell, Marçà i Arbolí. Quant a llocs d'habitació, en trobem indicis en algunes de les mateixes coves d'enterrament - amb i sense vas campaniforme - i en altres sense restes humanes. Ací donem a conèixer els materials provinents de la Cova del Pi, Cova del Sentinella, Cova dels Sis, Avenc de la Guineu i Cova de l'Aizina, entre d'altres. No excloem tampoc l'atribució d'algunes estacions superficials a l'Eneolític; també en aquest cas n'aportem d'inèdites.

E.- BRONZE MITJÀ. De moment, i sense efectuar abans una excavació, no ens ha estat possible d'atribuir a aquest període cap de les noves estacions que donem a conèixer en aquest treball, si bé creiem en la possibilitat que estigui documentat en alguns nivells dels jaciments dels Castellons (Riba-roja), Dalt de la Vall de Sebes (Flix), els Mugrons (Ascó), Roca de la Bruixeta (Vinebre), i la Moleta Rodona (Rasquera).

F.- BRONZE FINAL-FERRO I. Un altre conjunt arqueològic coherent que tractarem en un mateix apartat és el que correspon a una sèrie de poblats, situats principalment a la Ribera d'Ebre, i de jaciments en coves i en llocs no tan enlairats com aquells, emplaçats per terres del Priorat. Es caracteritzen especialment per la presència de terrissa de color marró clar, de vegades ataronjat, quasi exclusivament fabricada a mà, de tipus groller, moltes vegades decorada amb cordons de gran relleu, que apareix associada a una altra de més fina, de color fosc, gairebé negre, la superfície de la qual presenta un brunyit quasi

metàl·lic i que posa de manifest la pràctica d'una tècnica molt més depurada. Tot aquest material ceràmic apareix associat a un variat utilatge lític amb serres i elements de falç, ganivets amb dors natural i rebaixat, destrals de pedra polida i molins de mà. Els objectes de bronze hi són escassos; tamateix cal tenir en compte que, sobretot pel que fa als poblats de la Ribera, no s'hi ha practicat encara cap excavació.

Mentre no disposem d'altres estudis sobre aquesta zona, resulta molt difícil de precisar una datació per aquest tipus de troballa que pensem que podria correspondre al que hem anomenat fins ara Bronze Mitjà, i sobretot Bronze Final per les més antigues, ja emparentades amb les poblacions conegudes pels termes de Camps d'Urnas, caracteritzades precisament per aquestes urnes de forma bicònica, de color negrós, de superfície molt brunyida, molts cops decorades amb solcs acanalats, que creiem que enllacen directament amb el món ibèric.

En aquest apartat donem a conèixer per primera vegada els jaciments dels Castellons de Riba-roja, el de Dalt de la Vall de Sebes, a Flix; els d'Andisc o Pont del Llop i els Mugrons d'Ascó; els d'Aixalella i Roca de la Bruixeta o Cap del Pla a Vinebre, i la Moleta Rodona emplaçada a Rasquera.

G.- IBÈRIC. Pensem que el període ibèric està prou ben diferenciat per poder desglossar-lo del precedent, malgrat que pugui tractar-se d'una segona Edat del Ferro. Dins d'aquest apartat, a més de les troballes efectuades amb els treballs de prospecció, ens referim a poblats que han estat objecte d'algun estudi: el Castellet de Banyoles, a Tivissa; el de Sant Miquel de Vinebre; el de la Serra de Capçanes i les coves C I-C-H d'Arbolí.

Com a elements més característics d'aquesta època, exposarem els tipus de ceràmica pintada, els grafitis amb signes ibèrics i les troballes de monedes.

Els fragments recollits de ceràmiques fetes amb torn, pintades, ens permeten de presentar una mostra de la temàtica decorativa emprada en aquest sector, molt semblant a la ja coneguda en altres punts de l'Ebre. Aquestes terrisses, que solen ésser fetes amb pastes molt homogènies, de color ataronjat groguenc, presenten una decoració aconseguida per mitjà de l'aplicació d'una dissolució d'òxid de ferro i després una cuita entre els 900 - 1000 graus de temperatura. En resulta un to vermellós.

Fora dels ja estudiats a Tivissa i a Capçanes, dels cinc grafitis que coneixem fins ara - tots provinents del jaciment de Sant Miquel de Vinebre - n'hi ha dos que procedeixen d'estratigrafia mentre que els altres tres han estat recollits a la superfície. Es tracta d'uns grafitis sobre ceràmica de vernís negre. Tret del primer exemplar, que es troba dins d'un vas molt ben conservat, els altres es troben sota la base de fragment de vasos molt petits i en molt mal estat, que no permeten determinar la forma ni el tipus de campaniana a què corresponen.

Quant a les monedes, si exceptuem també les troballes del Castelllet de Banyoles i la Serra de l'Espasa, n'hem localitzat un conjunt d'unes 10, quasi totes disperses. 4 procedeixen de les excavacions del poblat de Sant Miquel, 2 de la Torre de l'Espanyol, 2 de Móra i, finalment, 2 que sembla que van ser recollides al Castelllet de Banyoles, però que encara resten inèdites pel fet que formen part d'una col·lecció privada, a Móra. Les descriurem en referir-nos al lloc del seu descobriment.

Entre els jaciments que creiem més importants i que entren en aquest període, considerem: el de Sebes, a Flix; els Tossals i Sant Miquel, a Vinebre - en el darrer possiblement hem localitzat el lloc de la corresponent necròpolis -; els dels Castellons i el Forn Teuler, a Ascó; el Castelllet de Banyoles, a Tivissa; el Castelllet de la Roca Roja, a Benifallet; la Serra de l'Espasa, a

Capçanes; la Cova C-GH d'Arbolí, i la Miloquera, de Marçà.

Exceptuant els dels Castellons, el del Forn Teuler i els dels Tossals, on notem la presència de ceràmiques sigil·lates, en tots els altres jaciments només hem localitzat com a ceràmica romana mostres de la de vernís negre.

H.- ROMÀ. En part, el món romà el tenim documentat en els jaciments ibèrics abans relacionats. Com a pròpiament romans ens referirem als de Senals, Mitjana, Paladell, i Sors, a Riba-roja; la Font de N'Horta a la Torre de l'Espanyol, amb un interessant lot de monedes; la possible vil·la romana dels Pedruscallis, a Vinebre; els poblats ibèrics dels Castellons i el Forn Teuler, a Ascó, que perduren fins a un moment molt tardà; possiblement les torres del Pas de l'Àse, la situada dalt de la Roca del Sol, l'Amedina, de Tivissa, les Pedres del Ginestar, Can Castellví del Molar, Sort, del Perelló, estacions de Marçà i d'altres.

I.- ESTACIONS DE SUPERFÍCIE AMB UTILLATGES LÍTICS. Sota aquest epígraf es poden reunir jaciments corresponents a un període molt ampli, comprès entre el Paleolític inferior i fins a èpoques molt recents. Per tant, opinem que aquesta denominació és massa poc concreta. No obstant això, és justament per la seva imprecisió que creiem que cal insistir-hi amb una profunditat suficient, dedicant-hi un capítol a part, on es tractin tots els jaciments en què apareixen materials essencialment de pedra tallada, amb el fi de recercar el període cronològic-cultural que els correspongui en cada cas.

J.- ART RUPESTRE. Totes les manifestacions artístiques d'aquesta mena, conegudes dins de la zona objecte del present estudi, es recullen en aquest apartat, tota vegada que s'han omès deliberadament en els capítols on s'estudiaven altres jaciments contemporanis.

Tot això va acompanyat de mapes de conjunt que il·lustren i documenten les conclusions d'aquest capítol cinquè.

VI) Antropologia. És un recull de totes les dades derivades de l'estudi de les restes antropològiques aparegudes en els jaciments a què ja hem fet referència anteriorment. Aportem, en aquesta ocasió, les anotacions fetes sobre les despulles humanes recollides en els jaciments de la Cova del Pi, la Cova del Sentinella, la Cova dels Sis i la Cova de les Quimeres, a Faiset, més els de la Cova de l'Alzina, a la població d'Arbolí, i l'Avenc de la Guineu, basant-nos en els resultats dels estudis realitzats a càrrec del professor D. Turbón, del Departament d'Antropologia de la Universitat de Barcelona.

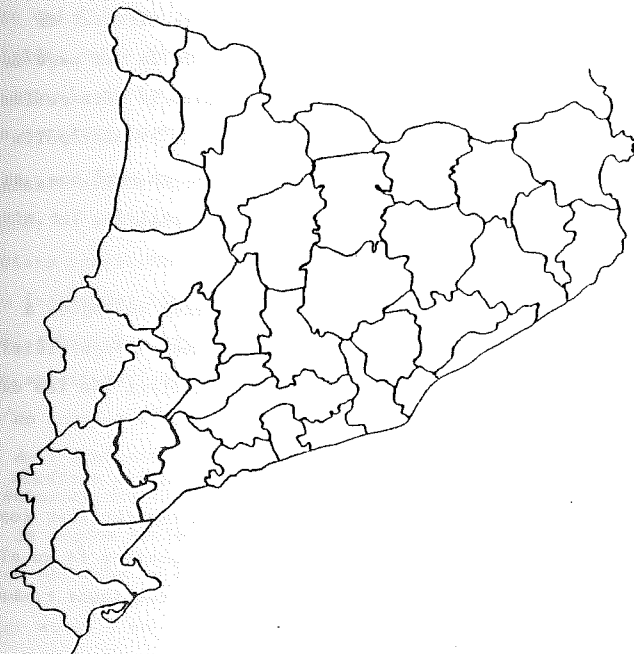
VII) Conté anotacions sobre l'evolució tècnica, econòmica i social de les diverses poblacions tractades. Capítol on s'exposa tota la informació que es deriva de les observacions sobre la tecnologia emprada per les diferents poblacions que ocuparen la Ribera i el Priorat durant la Prehistòria i la Protohistòria, enriquida amb les aportacions dels resultats obtinguts a través de les anàlisis de pastes ceràmiques i d'alguns objectes de metall. També fem constar les possibilitats i recursos que algunes de les mines, avui encara explotables, oferien aleshores a l'home.

VIII) Conclusions finals. A mesura que hem descrit els diferents jaciments, ja hem anat anticipant conclusions. Tamateix, en el capítol cinquè tractem de sintetitzar-los tots, segons l'etapa cronològica que abraça cadascun, arribant així a certes consideracions que clarifiquem amb l'addició de gràfics, taules i mapes que complementen el text. Finalment, en aquest apartat volem donar una visió global de l'estat en què es troben actualment els nostres coneixements sobre el poblament d'aquesta zona, des del primer moment en què va ser habitada fins a l'època romana, mostrant-ne l'evolució tot al llarg del temps i donant a

conèixer les nostres pròpies interpretacions al respecte.

IX) En aquest darrer apartat fem una relació dels llocs on es conserven els materials estudiats, esmentant els museus i les col·leccions privades que els contenen.

Així, doncs, arribem a la fi del present treball confiant haver assolit el nostre propòsit d'informar sobre la temàtica que s'enuncia a l'inici d'aquesta obra i havent tractat de realitzar-ho amb profunditat, detall i la màxima perfecció possible, propietats que considerem necessàries per merèixer el valor documental proposat. Per fidelitat a la mateixa intenció el dotem, també, d'una extensa secció gràfica que simplifica i facilita l'assimilació de les nostres descripcions i en reforça, a la vegada, l'objectivitat.

A. PALEOLÍTIC

Tal com ja hem avançat a la introducció i explicat en el curs d'aquesta tesi, no disposem d'elements que ens permetin d'afirmar amb una certesa absoluta la presència de les poblacions del Paleolític inferior i mitjà en el territori que hem estudiat. El simple fet que hagin aparegut en alguns punts determinades peces de sílex típiques dels períodes Aixellà mitjà i superior i del Musterià, no és una raó suficient com per donar-los tal atribució cronològic-cultural, ja que es tracta d'elements molt dispersos localitzats en jaciments de superfície, és a dir, fora d'un context que ens pugui oferir una informació vàlida per a complementar la que es desprèn de la seva tipologia.

Tammateix, creiem que aquestes troballes, recollides sempre en dipòsits quaternaris de moment poc estudiats, i, per tant, difícils de correlacionar amb altres formacions geològiques contemporànies, són d'un valor extraordinari. Actualment coneixem moltes localitats on s'han efectuat troballes de la mateixa mena, com podria ésser per exemple el bifacial de Constantí, l'origen del qual ha estat molt discutit ja que és una peça de clara filiació aixelliana trobada aïlladament en una població tarragonina, o bé una altra eina semblant - recollida a les rodalies de la necròpolis paleocristiana de Tarragona -, de no tanta perfecció tècnica però que, segons Serra i Vilaró, també és una destal de mà de pedra tallada. Tot això entre d'altres descobertes en llocs més llunyans.

Pel que fa a la troballa de puntes musterianes i rascadores anàlogues a les que es troben al Perigord, també n'apareixen en jaciments superficials en àrees molt pròximes a la nostra: un dels exemples més clars són les descobertes recents a Artesa de Lleida.

Amb tot això volem posar de manifest que si bé d'entrada no les atribuïm als primers pobladors d'aquestes terres, no descartem la possibilitat que realment els haguessin pertangut. Cadascuna d'aquestes troballes és un altre element que ens obliga a fer noves consideracions i a continuar treballant fins a poder demostrar el seu veritable origen.

En canvi, les últimes fases del Paleolític superior les tenim ben documen-

tades en diferents nivells dels jaciments de la cova de la Mallada (el Pere lló) amb indústries epigravetianes, i a l'abric de Sant Gregori (Falset).

A part d'aquests jaciments que han estat objecte de diversos estudis, en coneixem d'altres - que tractem a l'apartat que se centra en les estacions de superfície - on hem observat la presència de moltes peces de morfologia paleolítica, sense destrals de pedra polida, ni molins de mà, ni ceràmica... Per tant, si ens atenim estrictament a la tipologia de l'utilitatge, podríem considerar-los com a jaciments paleolítics.

Aquestes estacions es localitzen sobretot al marge esquerre de l'Ebre (Vinebre, Ginestar, els Guilamets). De totes maneres no disposem d'un nombre suficient de materials per poder fer un estudi quantitatiu; de moment ho deixem com una porta oberta a un nou camp de treball per continuar-hi insistint.

B. EPIPALEOLÍTIC

L'abric del Filador (Margalef) és el jaciment que ha proporcionat les dades més vàlides sobre aquest període, no sols tocant al territori objecte d'aquest estudi, sinó a tota la conca mediterrània occidental, la qual informació es completa en alguns nivells de l'abric de Sant Gregori (Falset).

Els nivells arqueològics que podem distingir en aquestes dues estacions - després de les excavacions de Vilaseca -, s'han confirmat amb els estudis posteriors realitzats segons els mètodes estadístics basats en la tipologia de les indústries lítiques (Laplace, Fortea i d'altres). Els treballs de Fortea, sobretot, posen de manifest l'existència de dues fàcies culturals durant aquest període intermedi. La primera es caracteritza per la presència d'un complex d'indústries epigravetianes o microlaminars que semblen derivar de l'evolució de l'utilitatge del Magdalenian superior, determinat en els jaciments del litoral mediterrani occidental, ben documentat a Sant Gregori. La segona fàcies està representada pel complex de tipus geomètrics, tal com es troba en el jaciment del Filador.

Amb tot això, i un cop disposem de conjunts d'indústries més rics, podrem arribar a determinar els jaciments epipaleolítics d'entre la llarga sèrie d'estacions de superfície de què tenim notícia fins avui.

G. NEOLÍTIC

La cultura dels sepulcres de fossa ha estat localitzada a l'enterrament de l'Avenc del Rabassó, en el terme de Pradell, i a la suposada sepultura de Móra. També alguns dels materials que han aparegut a la cova de l'Alzina, del Cingle Blanc d'Arbolí, podem atribuir-los a una fase neolítica final.

Demés, coneixem diversos objectes, com són alguns braçalets de pectuncle, provinents d'estacions de superfície i de troballes casuals, que poden correspondre a tal període.

Així, es posa de manifest la manca d'elements importants de què disposem fins ara, referents amb plena seguretat al Neolític, dins de la nostra àrea estudiada, fet que contrasta amb el que succeeix a d'altres zones veïnes: el Baix Ebre, per exemple, on les troballes neolítiques són molt més ben conegudes.

D. ENEOLÍTIC

Gràcies al conjunt de jaciments descoberts principalment a les coves del Cingle Blanc d'Arbolí i a les de la Serra de les Quimeres, en els termes de Falset i de Pradell, l'Eneolític és un dels períodes de què tenim una millor informació, tant pel que fa als llocs d'habitació com als d'enterrament. És, doncs, a partir d'aquest període que trobem ben documentats uns centres d'habitació humana que van ampliant-se a través del temps. Concretament, a la Serra de les Quimeres, prop d'un enterrament de sepulcre de fossa, tenim diversos vestigis d'època eneolítica. Igualment al Cingle Blanc d'Arbolí distingim alguns nivells amb materials que, a partir dels que podem atribuir a un Neolític final (Cova de l'Alzina), passant per un Eneolític - període en què varen ser freqüentades totes les cavitats descobertes fins ara en aquest cingle - i per la cultura dels camps d'urnes, arriben a l'època ibèrica, moment que sembla coincidir amb l'abandó d'aquestes coves. La raó que creiem més important per justificar una perduració de poblament durant una etapa tan llarga, és la presència de les mines de coure al peu de la mateixa cinglera. A part d'això, el lloc on estan emplaçades totes aquestes coves reuneix unes condicions molt bones d'habitació i és a la vegada un punt molt estratègic per on passa una de les antigues vies més importants del Priorat, via que condueix a una de les zones més riques en sílex de la Península.

Moltes de les coves del Cingle Blanc foren utilitzades indistintament com a lloc d'habitació i com a lloc d'enterrament. D'algunes d'aquestes cavitats - especialment de la de l'Alzina - prové un dels conjunts més importants de vasos campaniformes que coneixem. En canvi, les coves de la Serra de les Quimeres, de moment, no han donat ni un sol fragment d'aquest tipus de terrissa i sembla que varen ser utilitzades quasi exclusivament com a llocs d'enterrament preparats amb lloses, en els quals hi havia un sol individu, acompanyat d'un aixovar bastant ric constituït per vasos ceràmics, eines de sílex, penjolls de cargolins, vèrtebres i d'altres peces vàries.

En nivells d'altres estacions de la comarca, encara que situades en punts més dispersos, també tenim documentada l'etapa eneolítica, sigui amb o sense vas campaniforme.

E. BRONZE MITJÀ

Fora dels jaciments que Vilaseca ha estudiat i atribuït a aquest període, podem aportar ben poques novetats, ja que cap dels que donem a conèixer en aquest treball - excepte el Puig Roig i el de Sant Miquel - no s'han excavat mai i per tant no és possible de precisar l'existència de nivells que hi corresponguin. Per això ens limitem a relacionar aquí alguns dels poblats que situem en un període comprès entre el Bronze mitjà-final i el Ferro I, on hem trobat exclusivament o en un percentatge molt elevat, ceràmiques fetes a mà, generalment amb pasta poc depurada, rica en elements sorrenes i cocció deficient - 800 com a màxim. La major part dels fragments corresponen a grans vasos de parets d'un gruix superior als 10 mm., sovint decorats amb cordons aplicats, amb combinacions diverses, amb mugrons, etc. Enseny amb aquesta terrissa en surt una altra, molt menys abundant, fabricada amb una pasta més fina, que sol pertànyer a vasos, bols, etc., més petits.

Hi ha també un utilitatge lític variat: ganivets amb el dors rebaixat o na-

tural, denticulats, elements de falç,... tot de sílex, i destrals de pedra polida, molins de mà, etc. En un sol cas han aparegut algunes peces de bronze (Roca de la Bruixeta).

Els poblats són dalt de turons que generalment sobrepassen els 100 m. sobre el nivell del riu, d'un gran domini panoràmic i de fàcil defensa. Són d'una extensió reduïda i en quasi tots afloren restes d'habitacions de planta rectangular, però a cap no hem localitzat restes de muralles. En alguns trobem documentats elements dels camps d'urnes.

F. BRONZE FINAL - FERRO I

El pas dels diferents grups de poblacions corresponents a aquest període ha estat identificat en nombrosos jaciments de la Ribera i del Priorat. Trobem en tots les urnes bitroncocòniques amb la superfície brunyida, de molt bona qualitat, de vegades decorades amb solcs scanalats i amb petits mugrons al coll o a la panxa, típiques de les civilitzacions dels camps d'urnes. Aquestes ceràmiques, en major o menor proporció, tal com hem observat a cadascun dels jaciments d'aquesta època, apareixen associades amb altres peces d'una factura grollera, generalment decorades amb cordons aplicats, combinats de formes molt diverses; algunes, menys nombroses, són decorades amb línies incises, de vegades disposades en forma d'espiga.

La taula de formes de totes aquestes terrisses és força variada, tal com es desprèn dels dibuixos de diversos exemplars provinents del poblat del Puig Roig. Les bases solen ser planes i en algun cas conserven les empremtes del trenat de l'estora sobre la qual van ser fetes. D'altres presenten una decoració d'acanalats (els Mugrons, el Puig Roig, etc.).

El material lític és força abundant i variat. Una gran part correspon a l'utilitatge propi d'una intensa activitat agrícola, dedicada sobretot a la recol·lecció i aprofitament dels cereals. Aquests mateixos elements que trobem en els poblats, els trobem també a nombroses coves que foren ocupades en un període contemporani i que molt probablement serviren d'habita-

ció (coves del Cingle Blanc d'Arbolí, Cova del Janet, Cova d'En Marcó, entre d'altres).

La situació dels jaciments més importants corresponents als camps d'urnes que coneixem fins ara, es concentren prop de les zones mineres de Bellmunt del Priorat, el Molar, Arbolí i Uildemolins. Això ens suggereix la possibilitat que aquestes mines siguin la causa més important per la qual aquells grups humans escollissin aquests llocs concrets per instal·lar-s'hi i no d'altres.

Fins avui, solament dos dels poblats coneguts han estat excavats, i encara parcialment: el Calvari del Molar i el Puig Roig del Mastroig. Això ens limita molt la possibilitat de fer certes consideracions, sobretot a l'hora de referir-nos a l'estructura dels poblats. Aquests són generalment en punts enlairats, ben protegits naturalment. En canvi, a part dels murs de contenció del terreny, no sembla que en tinguin cap de defensa que ens permeti parlar de muralles.

Les cases són de planta rectangular (1,5 x 4 m.) i disposades les unes al costat de les altres tot al llarg d'un carrer únic. Les parets principals són de pedra (3 filades), molt mal escairades i col·locades sobre la mateixa argila sense cap mena de fonament previ. Els buits que resten entre les pedres s'omplen amb petits còdols (provinents de la desintegració del conglomerat de la roca natural). La resta es fa amb masses de tovot rectangulars, d'uns 30 x 15 x 10 cms. El paviment sol ésser d'argila trepitjada i enllustrat de roig, colorant que s'obté del mateix gres roig tan abundant al Priorat.

Les dades que hem pogut recollir sobre tres necròpolis - el Calvari, la Tosseta i les Obagues - ens permeten de conèixer millor aquestes poblacions; especialment el camp d'urnes del Calvari, per l'extensió i el nombre de materials que s'hi ha trobat, ha estat objecte d'un estudi aprofundit. Una gran part de les urnes s'ha pogut reconstruir i moltes conserven un aixovar a l'interior. Aquest aixovar consisteix essencialment en braçalets i altres objectes d'ornament. Dintre les urnes de la Tosseta hi ha també alguns objectes molt semblants; els vasos de les Obagues no contenien cap mena d'aixovar.

L'absència total d'armes que formin part dels aixovars pot relacionar-se perfectament amb el fet que en cap dels poblats excavats no apareixin muralles.

Quant a la cronologia, aquesta és l'etapa més ben coneguda, per contrast amb el que passa en els altres períodes cronològic-culturals, gràcies als treballs realitzats sobretot a partir de l'estudi dels materials provinents de les necròpolis del Calvari del Molar - i en aquest cas del poblat corresponent -, de la Tosseta dels Guiamets, de les Obagues d'Ulldemolins, de la Cova d'En Janet i la d'En Marcó, de Tivissa, i del Puig Roig del Mas roig, entre d'altres també de jaciments tarragonins.

G. IBÈRIC

Tal com hem apuntat anteriorment, són ben pocs els jaciments ibèrics de la Ribera i del Priorat que han estat estudiats. Fins ara, la informació més completa que en tenim és la referent als poblats del Castellet de Banyoles, a Tivissa, i del Coll del Moro a la Serra d'Almors, també en el terme de Tivissa. Hi ha algunes notes publicades sobre el poblat de la Serra de l'Espasa i actualment s'està excavant el jaciment de Sant Miquel de Vinebre.

Amb aquests precedents, se'ns fa difícil d'arribar a unes conclusions generals sobre el món ibèric del nostre territori, ja que moltes vegades disposem només de materials recollits a la superfície. Tanmateix, tot esperant una nova informació aportada per altres estudis monogràfics sobre aquells jaciments que encara romanen inèdits, avancem les observacions següents.

Per la Ribera d'Ebre, els jaciments d'època ibèrica estan sempre emplaçats dalt de turons de no gaire alçada, però amb un gran domini panoràmic del curs del riu, al costat d'un altre jaciment més antic, situat en un altre turó més enlairat. Algun cop els dos turons estan units per un pas en forma d'istme.

Tots aquests jaciments, la majoria dels quals sembla que corresponen a poblats, es troben de dos en dos, un a cada costat del riu.

Si ens atenim a les ceràmiques que s'hi han recollit durant els treballs d'exploració, corresponen a una època força avançada, que podem situar des de finals del segle III aC al segle I aC. Fins i tot els del marge dret (els Castellons d'Ascó, el Forn Teuler i d'altres) comencen a romanitzar-se; s'hi troben moltes restes de ceràmiques sigil·lates, mentre que en el costat esquerre els vestigis romans només apareixen en el pla. Concretament, el jaciment de Sant Miquel de Vinebre sembla abandonat d'ençà de la segona meitat del segle I aC.

H. ROMÀ

Malgrat que el tema d'aquest treball no inclogui la romanització, tal com fem constar des del principi, hem anat catalogant tots els jaciments d'època romana; amb això facilitem un mínim d'informació perquè ben aviat siguin estudiats pels especialistes. Tanmateix, en determinats casos ens ha semblat necessari d'aprofundir una mica més i donem l'inventari de les peces recollides per tal d'oferir un element de comprovació en què puguem recolzar-nos a l'hora d'establir cronologies, sobretot per aquells jaciments més antics que arriben a romanitzar-se o bé que actualment ja han desaparegut: els Castellons i el Forn Teuler, d'Ascó, el Pedruscall de Vinebre, la Font de N'Horta de la Torre de l'Espanyol, entre altres.

I. ESTACIONS DE SUPERFÍCIE AMB UTILLATGES LÍTICS

Un cop estudiades cada una de les estacions de superfície seguint les pautes de treball establertes des d'un principi, ens trobem encara mancats d'elements suficientment fiables que ens permetin d'elaborar unes conclusions prou sòlides sobre la cronologia d'aquests jaciments.

Per una part hem tingut en compte un aspecte important com és l'emplaçament de cada una de les estacions, així com també hem estudiat els mate-

rials emprats en la fabricació de les peces recollides, que en un elevat percentatge són de sílex. Deixant de banda els recomptes fets sobre les ascies, làmines, etc., ens hem basat fonamentalment en la tipologia dels utilitatges pel fet d'ésser, en aquest cas, l'únic element de què hem disposat per distingir cada estació.

Entre els materials fets sobre còdols, trobem els palets-discs, no molt abundants però sí freqüents, sobretot a l'àrea de la Ribera, mentre que les boles, generalment de sílex, solen aparèixer en el Baix Priorat (Marçà, Falset, etc.).

Les troballes de pedra polida també són freqüents a la majoria d'estacions, excepte en aquells punts que donen un percentatge més elevat d'utilitatges de sílex de tradició paleolítica.

Les troballes de molins de mà, elements de falç i restes de terrissa, sovintegen en els mateixos indrets on trobem les peces de sílex, si bé en molts casos se'ns fa impossible d'afirmar que siguin contemporanis.

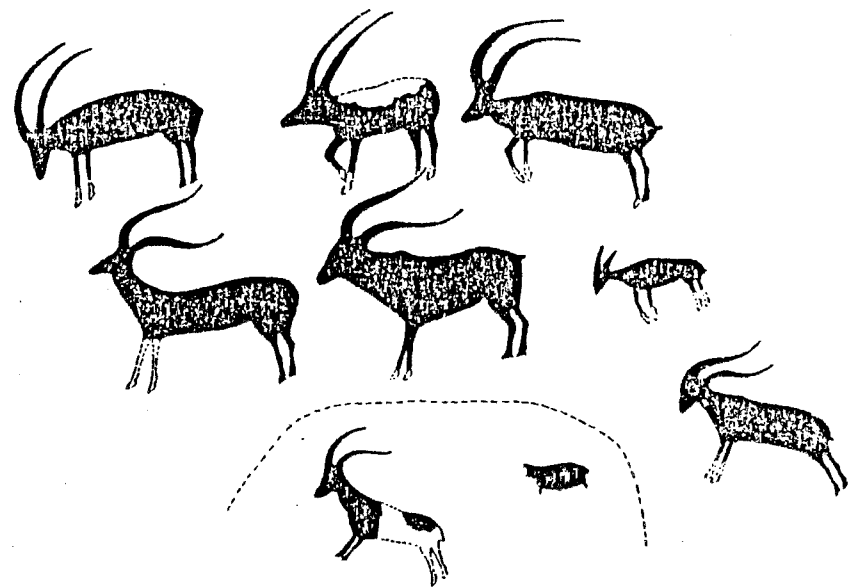
J. ART RUPESTRE

Un cop exposades totes les estacions amb pintures rupestres, hem observat que generalment es troben en abrics sota la roca, no gaire profunds, emplaçats en serralades d'una alçària considerable, com la serra de Cardó (Cova Guila i Abric del Pinell), serra de Tivissa (Cova del Ramat i Cova del Pi), llocs amb fonts naturals i encara avui privilegiats per a la cacera. Cal tenir en compte, no obstant això, que la representació d'animals només és ben clara en dos casos: cova del Ramat i abric de Cabrafeixet, mentre que en els altres jaciments es distingeix exclusivament la figura humana i de vegades molt confusa.

Totes aquestes coves i abrics solen aparèixer formant conjunts, malgrat que les pintures no corresponguin sempre al mateix estil. D'aquesta manera trobem pintures de tipus llevatí juntament o en punts molt pròxims a d'altres amb art esquemàtic (Cabrafeixet-Calobres, Cova del Ramat-Cova del

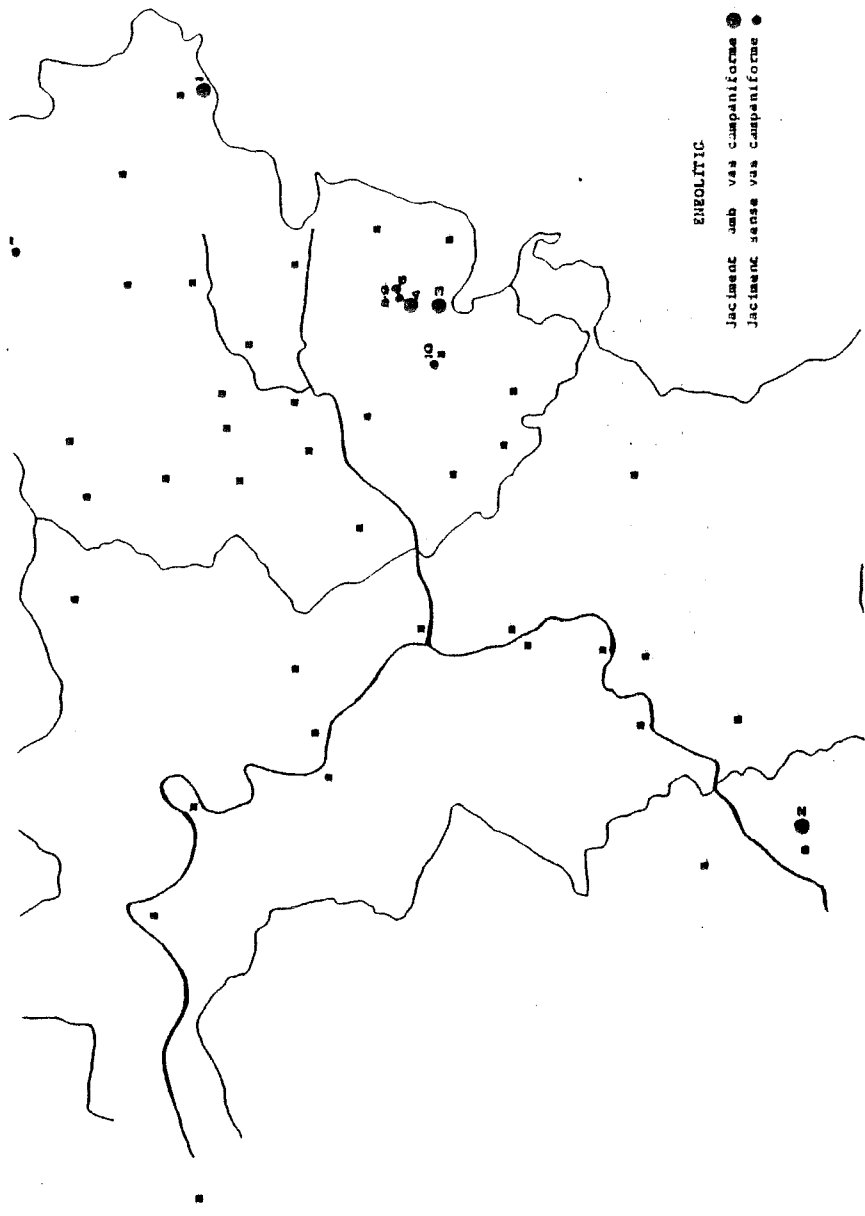
Pi). Si atribuïm una cronologia diferent a cadascun d'aquests estils artístics, podem dir que hi ha una reincidència en l'elecció dels llocs per part dels autors a l'hora de triar el punt més adient per fer-ho, que ben segur devia estar molt relacionat amb la finalitat de les pintures.

Si excloem el cas de Cabrafeixet, que està situat molt a prop del jaciment paleolític de la cova de la Mallada, no coneixem cap localitat amb vestigis d'habitació prehistòrica, ni tan sols de superfície, emplaçada als entorns de les estacions amb pintures rupestres estudiades en aquest treball. Com a excepció, trobem el cas de la Roca de les Orenetes on solament apareixen gravats de manufactura humana molt dubtosa.

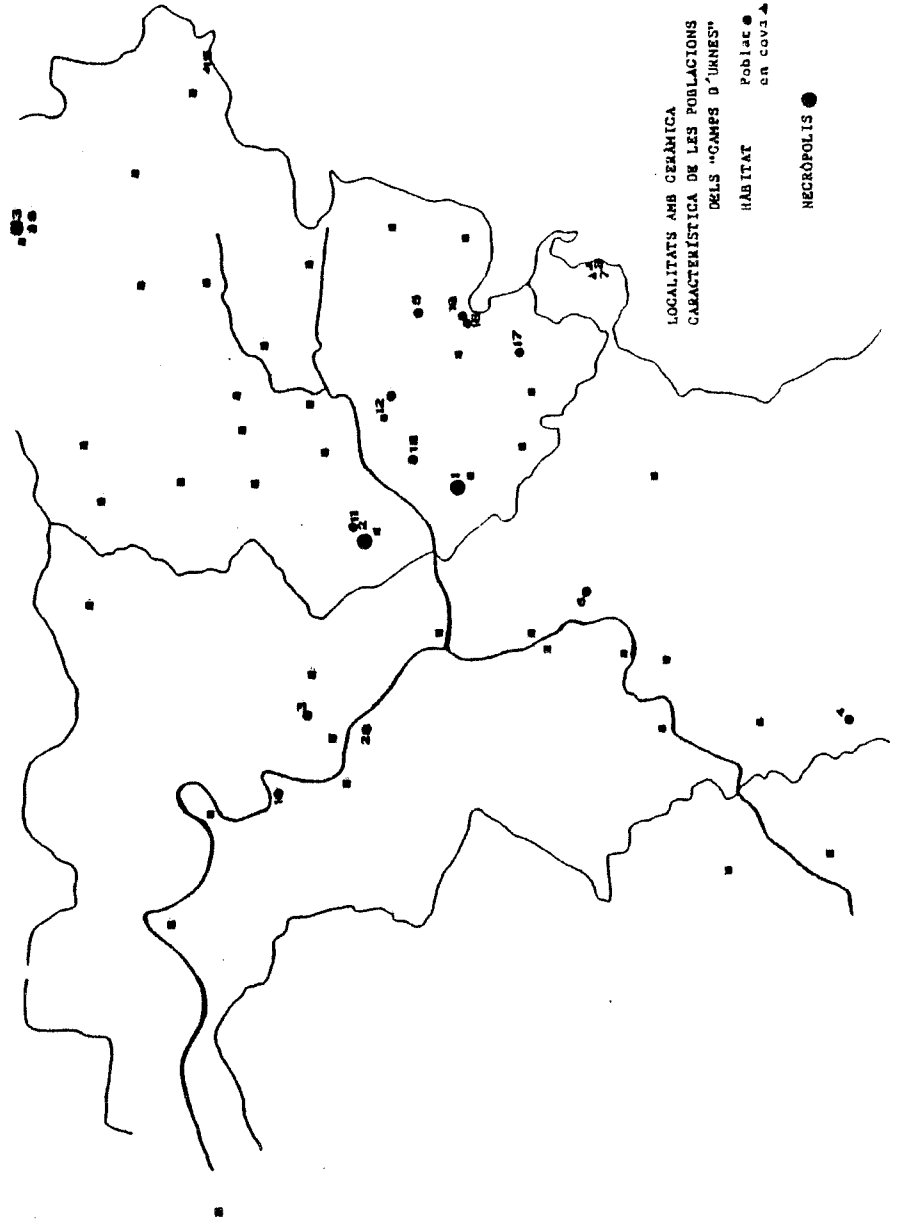
COVA DEL RAMAT (Tivissa)
Segons Bosch-Gimpera, Colomines i Malbertí.

ENEOLITIC

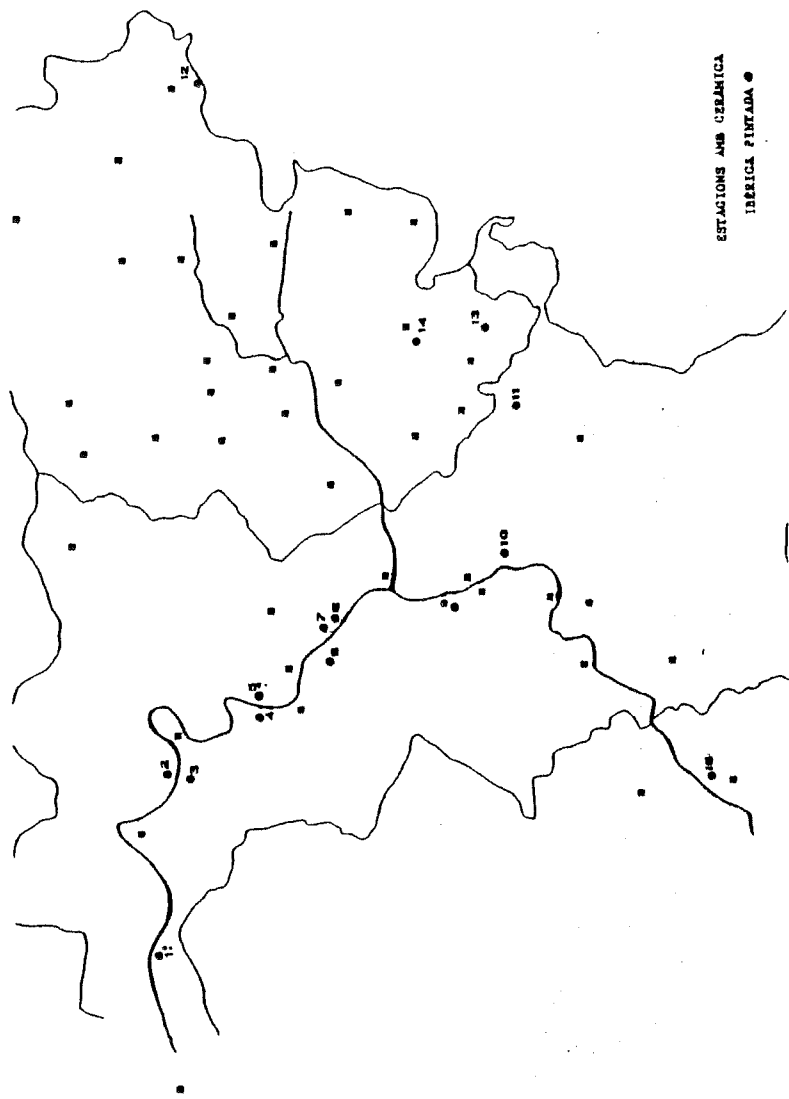
Jaciment amb vas campaniforme ●
 Jaciment sense vas campaniforme ◻

LOCALITATS AMB CERÀMICA
 CARACTERÍSTICA DE LES POBLACIONS
 DELS "CAMES D'URNES"

HÀBITAT Poblac ●
 en cova ▲

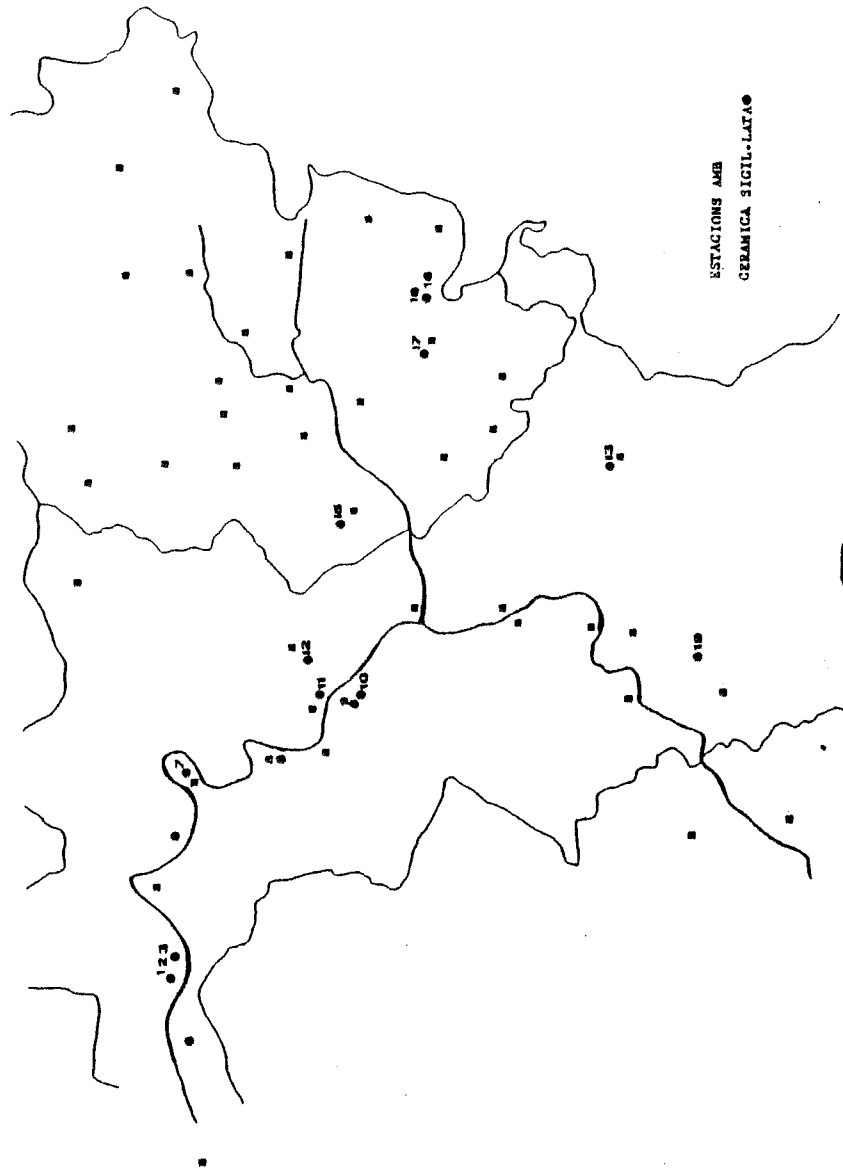
NECRÒPOLIS ●

ESTACIONES AMB CERÁMICA
IBÉRICA PINTADA ●

TROVALLS DE
MONEDES IBÈRO-ROMANES ●

ESTACIONS AMB
CERAMICA SIGIL-LATA

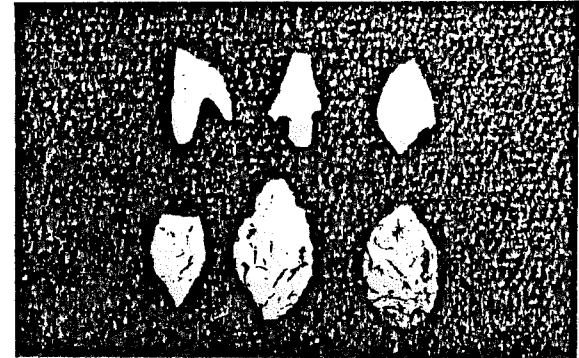
ESTACIONS AMB ART KUPESTRE

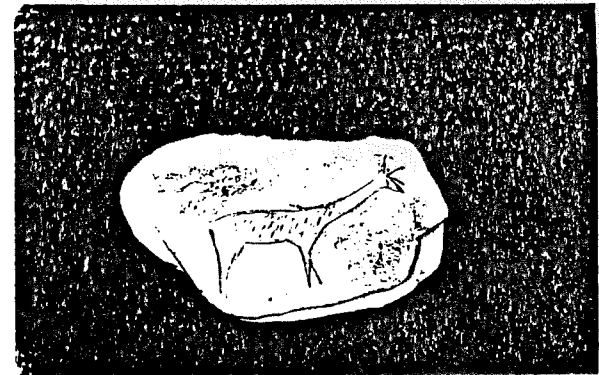
ESTACIONS DE SUPERFÍCIE
AMB INDÚSTRIES LÍTIQUES •

1

2

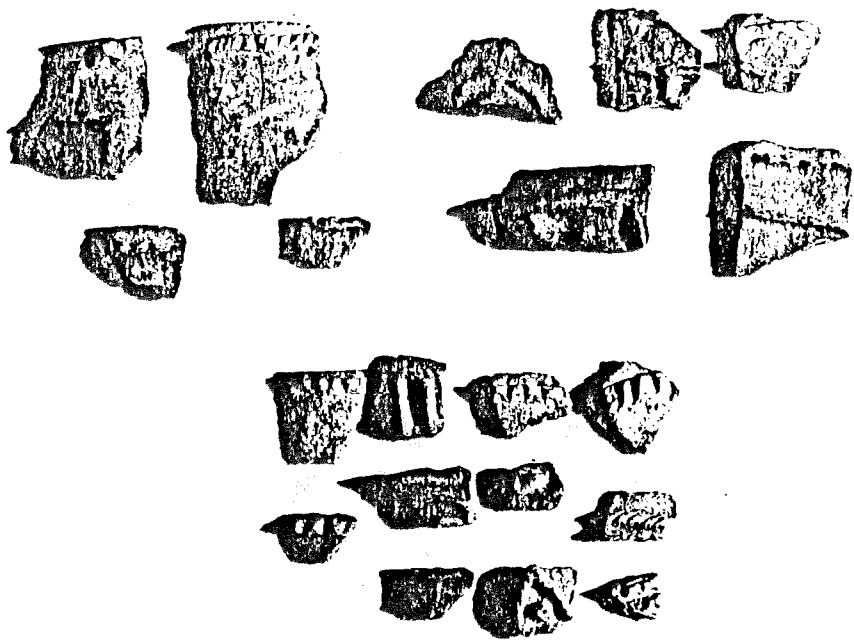

3

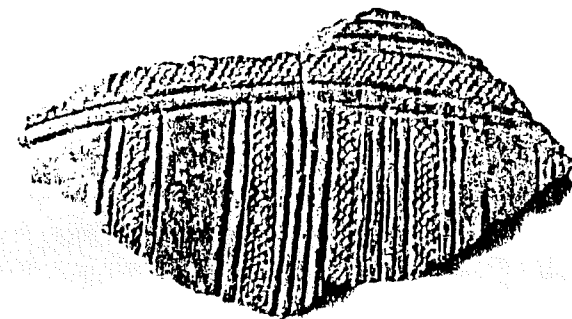
1. ABRIC DE SANT GREGORI (Falset)

2. Materials lítics

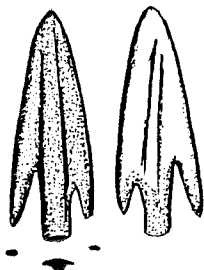
3. Còpia de la plaqueta gravada

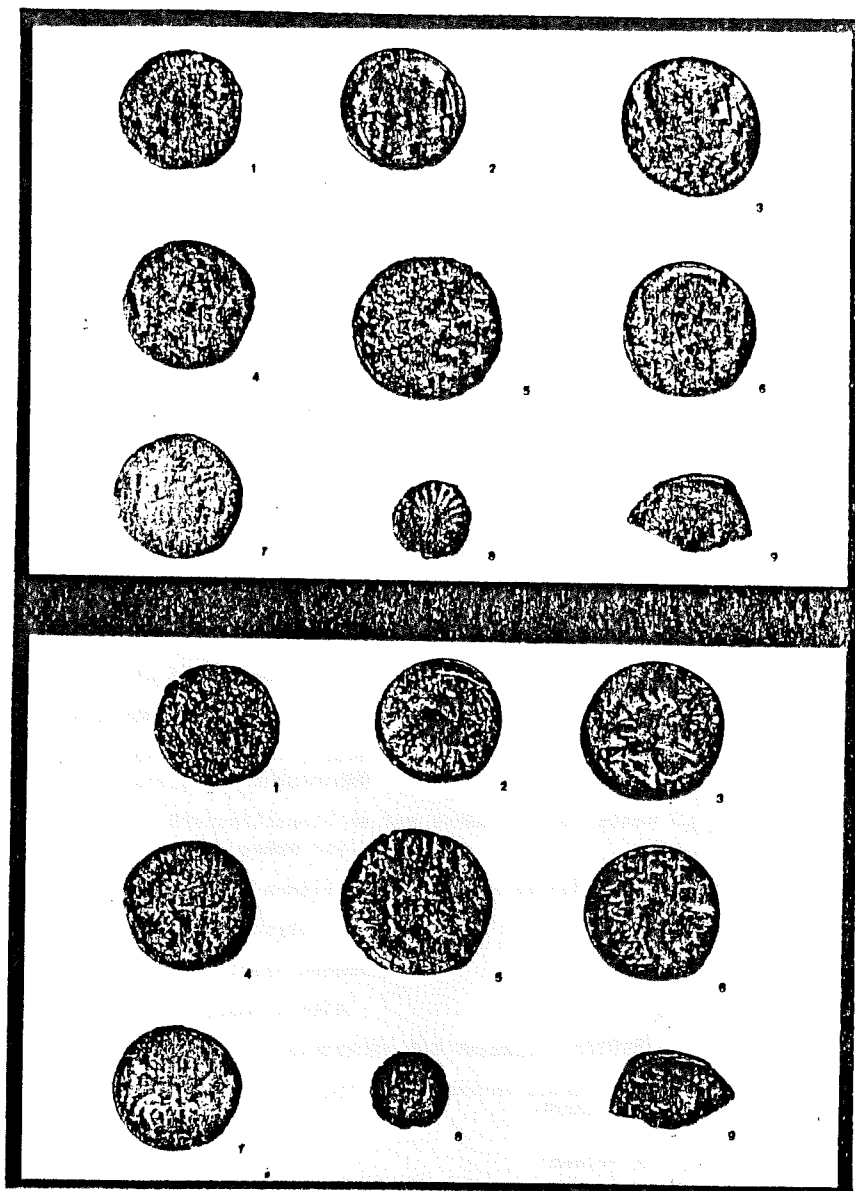
- 2
1. ELS MUGRONS (Ascó)
 2. Diferents tipus de decoració sobre terrisses fetes a mà

- 2
1. EL CINGLE BLANC (Arbolí)
 - 2-3. fragments de vas campaniforme

1. EL PUIG ROIG (El Masroig)
2. Vista general de dues habitacions
3. Punta de sageta de bronze
(campanya de 1978)

SANT MIQUEL DE VINEBRE. Monedes localitzades
durant les campanyes de 1977 i 1978

ÍNDEX GENERAL

INTRODUCCIÓ

- I. CARÀCTERS GEOGRÀFICS I GEOLÒGICS DE L'ÀREA TRACTADA
- II. HISTÒRIA DE LA INVESTIGACIÓ ARQUEOLÒGICA
- III. METODOLOGIA I TERMINOLOGIA

A. Materials lítics:

Tipologies dels utillatges de sílex

Tipologies dels nuclis

Altres eines de pedra: Palets-discs. Destrals de pedra polida. Molins de mà

B. Materials ceràmics. Fitxa tecnològica de les terrisses. Altres materials de terra cuita

C. Art rupestre

IV. INVENTARI ARQUEOLÒGIC PER TERMES MUNICIPALS

A. RIBERA D'EBRE

Faió

Riba-roja d'Ebre

Flix

Ascó

Vinebre

La Torre de l'Espanyol

Garcia

Móra d'Ebre

Móra la Nova

Benissanet

Miravet

Ginestar

Rasquera

Tivissa

B. BAIX EBRE

El Perelló

Benifallet

C. TERRA ALTA

El Pinell de Brai

D. PRIORAT

Margalef de Montsant

Ulldemolins

La Bisbal de Falset

Cornudella de Montsant

Arbolí

Cabassers

La Figuera de Falset

Lloà

La Morera de Montsant

Bellmunt del Priorat

El Molar

El Masroig

Els Guiamets

Falset

Marçà

Capçanes

Pradell de la Teixeta

V. PERÍODES CRONOLÒGICS-CULTURALS

A. PALEOLÍTIC. Inferior. Mitjà. Superior.

B. EPIPALEOLÍTIC

C. NEOLÍTIC

D. ENEOLÍTIC

E. BRONZE MITJÀ

F. BRONZE FINAL-FERRO I

G. IBÈRIC

H. ROMÀ

I. ESTACIONS DE SUPERFÍCIE AMB UTILLATGES LÍTICS

J. ART RUPESTRE

VI. ANTROPOLOGIA

VII. EVOLUCIÓ TECNOLÒGICA, SOCIAL I ECONÒMICA DE LES DIFERENTS POBLACIONS

A. Diversificació de les indústries de sílex i d'altres eines de pedra tallada

B. Algunes consideracions sobre la tecnologia de les terrisses

C. Metal·lúrgia

D. Circulació monetària

VIII. CONCLUSIONS FINALS

IX. LLOCS ON ES CONSERVEN ELS MATERIALS ESTUDIATS

Col·leccions privades. Museus locals. Museus provincials

BIBLIOGRAFIA

